

Corinna Ehlers

Konfessionsbildung im Zweiten Abendmahlsstreit (1552-1558/59). Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 120. Tübingen: Mohr Siebeck 2021. 650 sider. Pris 119 €

Nadverforståelse og nadverpraksis var en gennemgående problemstilling både under og efter reformationen. I årene 1526 – 29 udspandt sig heftige diskussioner blandt de reformatoriske menigheder, hvilket senere forskning benævner den første overregionale nadverstrid. Striden havde sit udgangspunkt i tydelige geografiske inddelinger: Wittenberg med Martin Luther og Philip Melanchthon, “Edsforbundet” (Schweiz) som var domineret af profilerne fra Zürich (Zwingli) og Basel (Oekolampadus), hvortil føjede sig Strasbourg (Bucer); senere kom andre lokaliteter til. Det var endnu langt fra givet, at dette skulle føre til dannelsen af eftertidens evangeliske konfessioner i skikkelse af de reformerte kirkesamfund og lutheranerne. Et afgørende skridt i retning mod den endelige konfessionalisering af reformationen fandt imidlertid sted ved den såkaldt anden overregionale nadverstrid i årene 1552-1559.

Om denne anden nadverstrid i 1550'erne handler Corinna Ehlers stort anlagte og grundige kirkehistoriske studie. Der foreligger allerede en del litteratur på feltet. Ehlers bog er ifølge forfatteren imidlertid den første samlede gennemgang af alle væsentlige kilder fra denne konfessionelt formative periode. Det tror man gerne efter at have læst den. Bogen forarbejder et imponerende materiale af stridsskrifter, breve og referater på de 602 tekstsider, hvortil kommer små halvtreds sider litteratur og registre.

Efter Luthers død søgte teologer fra Zürich, Strasbourg samt nogle østfrisiske menigheder at formulere nadverteologier, der kunne sammenfatte og normere de spredte reformatoriske menigheders lære. Det mandede bl.a. ud i den zwingliansk prægede *Consensus Tigurinus* i 1549. På dette tidspunkt var der endvidere dannet nogle menigheder i London af håndværkere og flygtninge fra Frankrig og Nederlandene. Kong Edvard VI, som ønskede at fremme reformationen i England, tillod disse menigheder selv at organisere sig læremæssigt og liturgisk. Som superintendent blev indsat Johannes a Lasco, der skulle komme til at spille en væsentlig rolle i de efterfølgende års konflikter. Den polskfødte Johannes a Lasco havde under et ophold i Basel lært Zwingli at kende og havde dernæst i en årrække fungeret som præst for menigheden i østfrisiske Emden. Han var af den opfattelse, at reformatorerne kun ufuldstændigt havde gennemført reformationen. Han selv var manden, der kunne føre den til ende. Luthers insisteren på Kristi legemlige præsens i nadverelementerne så a Lasco som papistisk arvegods. Nadverens elementer var for ham blot udvortes tegn, det er ånden, som virker alt. Nadverhandlingen er følgelig ikke en uddeling af hellige substanser med frelsende virkning, men en passiv, åndelig delagtiggørelse i fællesskabet om Kristi fortjenester. En opfattelse som især bygger på tolkningen af 1 Kor 10,16.

I menighederne i Nordtyskland, især Hansestæderne Hamburg, Lübeck m.v., blev tidens forsøg på at sammenfatte en reformatorisk nadveropfattelse og fremsætte normative tolkninger med udgangspunkt i teologierne fra Zürich og Basel – og nu også flygtningemenighederne i London – imidlertid betragtet med stor skepsis. De nordtyske menigheder insisterede på personen Martin Luther og reformationen i Wittenberg som normativt grundlag. Den wittenbergske reformation skulle hverken forbedres eller fuldendes. Det afgørende var allerede sket og sagt med Martin Luther, som man i disse kredse da heller ikke veg tilbage for at betragte på linje med de bibelske profeter. Ganske særligt den hamburgske sognepræst Joachim Westphal og hans "parti" stod i centrum for de stridigheder, som udspandt sig i den anden nadverstrid.

Den danske konge, Christian III, kom på et tidligt tidspunkt til at spille en rolle i sammenhængen. Baggrunden var, at Maria Tudor efter sin tronbestigelse i 1553 ville føre det engelske rige tilbage til den gamle romerkirkens tro, hvilket foruden radikale indgreb i kirkens liv også medførte fordrivelsen af flygtningemenighederne fra London. a Lasco og hans nærmeste forventede da, at den fromme danske konge ville tage imod flygtningene med åbne arme, og de styrede ud mod Danmark i to skibe. En del af de flygtende ankom til København, men blot for at opdage, at kongen opholdt sig i Kolding, hvortil a Lasco og nogle få andre ledende personer skyndsomst rejste. Her hørte de en prædiken af hofprædikanten Poul Noviomagus, som var skarpt rettet mod alle kætterier i sakramentsopfattelsen, hvilket ikke kunne opfattes anderledes end som en afvisning af flygtningenes lære og praksis. De forsøgte at tage til genmæle. Det bedrede dog ikke situationen, og det var frugtesløst for flygtningene at forsøge at appellere direkte til kongen. På samme tid overhørte Peder Palladius i København de derværende flygtninge om deres tro og liturgi, som selvsagt ikke svarede til det, der var gældende i den danske reformation. Fra dansk side blev det følgelig forlangt, at flygtningene skulle indrette deres tro og liturgi efter Kirkeordinansen, hvis de ville opholde sig i kongeriget. Kun meget få var parate til at efterkomme dette krav, og de øvrige – bortset fra nogle gravide kvinder – blev sendt over Østersøen til de nordtyske byer, der som nævnt allerede var under stærk indflydelse af Joachim Westphalens lutherske nadverlære og i det hele taget præget af den wittenbergensiske reformation. Ankomsten hertil blev de nyttilkomne snart mistænkt for at ville undergrave indflydelsen fra Luther ved hjælp af deres anderledes liturgi og nadveropfattelse. En del måtte forføje sig andetsteds hen, bl.a. til Frankfurt.

Episoden med de udviste flygtninge fra Danmark var ilde set rundt omkring i ikke-lutherske områder, og den kastede yderligere brand på bålet i den standende konflikt. Som de absolutte modpoler stod på den ene side Westphalen og hans indflydelsesrige kreds i det nordtyske, der insisterede på en tolkning af Luthers nadverskrifter med vægtlægning på Kristi legemlige tilstedeværelse i nadverelementerne. Endvidere at den verdslige øvrig-

hed skulle beskytte kirkens ret til at forfægte den rette lære. På den anden side stod som de skarpeste modstandere a Lasco og Heinrich Bullinger, Zwinglis efterfølger i Zürich, med signifikative og spirituelle tolkninger. Mellem disse to positioner befandt sig en række aktører, der forsøgte at skabe formidlende mellempositioner. De vigtigste personer her var Calvin og – efterhånden – også Melanchthon. Formidlingen mislykkedes, positionerne lod sig ikke forene trods utallige udkast og forsøg. Medvirkende hertil var nogle uklarheder, bl.a. forekomsten af forskellige udgaver af *Confessio Augustana*, som havde en stor autoritet næsten overalt, samt spørgsmålet hvorvidt *Apologien* kunne betragtes som den normative udlægning heraf. Striden sluttede i 1558/59 uden nogen gensidig overenskomst mellem parterne.

Den anden nadverstrid udspillede sig i en substantielt vigtig fase af efterreformatorisk kirkeliv. Især de lutherske kredse udviklede på daværende tidspunkt nye former for autoritetsforståelse. Ikke alene Skriften, men såvel oldkirkelige forfattere som reformationen i Wittenberg tilkendtes i stigende grad autoritativ betydning for lære og liturgi. Ydermere gav striden anledning til nye uløste diskussionspunkter bl.a. om forståelsen af *ubiquiteten*, om elementernes sakralitet *extra usum*, om Kristi himmelfart samt – i forhold til Calvin – om udøbte børn skæbne.

Ehlers bog er et fornemt eksempel på, hvad den tyske akademiske tradition kan byde på. Som kirkehistorisk bidrag er den uomgængelig for al kommende forskning på sit felt. De mange gentagelser, som unægtelig kan virke noget omstændelige og en smule trættende, ændrer ikke ved dette. Der, hvor bogen slutter, bør dogmatikerne og liturgikerne tage fat: det drejer sig om problemstillinger, der kalder på reformuleringer og refleksioner, som også når ud over det historiske materiale og griber ind i nutidens teologiske og økumeniske problemstillinger. Her er der stadig noget at gøre.

Bent Flemming Nielsen